

Arhitektura in subjektivacija

Danes smo tudi na področju arhitekture priča pojavu, ki bi ga lahko imenovali tržni populizem: arhitektura je čedalje bolj razumljena preprosto kot tržna dejavnost, ki mora proizvajati vsečne stavbe-izdelke, ki bodo ugajali čim širšemu krogu ljudi. Pomemben dejavnik pri krepitvi teh teženj je dejstvo, da so namesto državnih in mestnih skladov gradnjo večstanovanjske arhitekture v veliki meri prevzela zasebna gradbena podjetja, ki gradijo neposredno za trg. V grajenem okolju se to kaže v obliki množične gradnje stavb, sestavljenih iz tradicionalnega repertoarja elementov, ki sledijo uhojenim tipologijam in katerih razpoznavna znaka sta živahne barve njihovih fasad in popolna ravnodušnost do širšega prostora, v katerem stojijo. Na kritike takšne gradnje njeni zagovorniki odgovarjajo, da je to vendar tisto, kar ljudje hočejo. Čas je, pravijo, da se arhitekti temu nehalo upirati, da opustijo svoje arhitekturne ideje in ideale, ki ne služijo ničemu drugemu kot arhitekturi sami, in začnejo raje delati arhitekturo za ljudi. Arhitektura ne sme biti v službi arhitekture same, arhitektura mora služiti ljudem.

V nasprotju s takšnim razumevanjem arhitekture je stališče pričujočega tematskega sklopa, da se mora arhitektura, če hoče res služiti ljudem, najprej vprašati, *kakšni* so ti ljudje, *kakšni* so njeni uporabniki. Na to vprašanje odgovarja sklop z naslednjo hipotezo: Arhitektura sicer res služi ljudem. Vendar ne ljudem, kakršni smo kot del družbe globaliziranega kapitalizma, torej ljudem kot potrošnikom; pa tudi ne ljudem, kakršni bi naj bili v neki idealni podobi, torej idealnim ljudem. Arhitektura nas prej nagovarja v naši zmožnosti samostojnega mišljenja in delovanja. Če torej služi ljudem, natančneje, če je produktivna za ljudi, potem to počne natančno tako, da odpira možnosti, da smo v svetu na poseben način – tako, da nismo v celoti določeni z mehanizmi in zakonitostmi, ki urejajo dani svet,

ampak delujemo v svetu tako rekoč *ne glede na* dani svet. Na kratko, arhitektura odpira možnost *subjektivacije človeških bitij*. Tako deluje arhitektura, če se prakticira kot samodoločajoča kreativna miselna praksa.

Takšno stališče v intervjuju zagovarja tudi Rado Riha. Opredeli ga v obliki vprašanja: »Zakaj bi zavzemanje za avtonomno arhitekturo navsezadnje ne pomenilo tudi zavzemanja za uporabnika?« Arhitekt med oblikovanjem prostora vedno izhaja iz neke implicitne predstave o človeku, ki bo v tem prostoru živel, če je minimalno ustvarjalen, pa skupaj s prostorom (pre)oblikuje tudi podobo človeka, za katerega projektira. Zato se (oziroma bi se moral) tudi eksplicitno vprašati, kaj oziroma kakšen je človek, za katerega projektira. Je to človek kot potrošnik? Ali pa je to človek kot misleče bitje? Arhitektura kot kreativna miselna praksa nagovarja človeka ravno v njegovi zmožnosti neskončne samokreacije, poudarja Riha. Če človek ta nagovor sprejme in nanj odgovori, potem *je* oziroma *biva* v svetu tako, da šele skozi lastno delovanje ugotavlja in proizvaja to, kaj on sam je in kaj bi lahko bil. V tem pomenu je zavzemanje za arhitekturo kot prakso mišljenja tudi zavzemanje za človeka – za človeka v njegovi zmožnosti samokreacije.

Podobno stališče zagovarjam v svojem članku Petra Čeferin. Izhodišče članka je trditev, da je arhitektura ravno takrat, ko je dobro skonstruirana, tudi dobra za ljudi: a ne za ljudi, kakršni so, temveč za ljudi, ki jih soustvari prav arhitektura kot miselna in k mišljenju spodbujajoča praksa. Da ima arhitektura kreativno oziroma transformativno zmožnost pomeni, da poleg objektov ustvarja tudi svoje, torej *arhitekturne* uporabnike. Ta zmožnost arhitekture izhaja iz njene notranje strukture, ki se odraža tudi v notranji strukturi konstruiranih objektov. To namreč zaznamuje hkratnost dvojega – uporabnosti in arhitekturnosti, pri čemer sta oba elementa nerazločljivo povezana. Članek to argumentacijo o nerazločljivosti dvojega, ki je značilna za uspešen arhitekturni objekt, razvija na konkretnem primeru stavbe DTS UKC arhitekta Stanka Kristla, prek katerega tudi pokaže, kakšne učinke ima ta hkratnost dvojega na njegove uporabnike.

Delo Stanka Kristla je realizacija in zagovor njegovega osnovnega prepričanja, da mora arhitekturna praksa, da bi bila dobra za ljudi, temeljiti na invenciji oziroma kreaciji. Takšno stališče v poznih 60. letih 20. stoletja ni bilo nenavadno. Poleg arhitekture Stanka Kristla sta v sklopu predstavljena še dva znana in uspešna primera arhitekture tistega časa, ki temeljita na enaki ideji: projekt velikega eksperimentalnega stanovanjskega kompleksa PREVI, ki

je nastal v Limi med letoma 1968 in 1975, in projekt stanovanjske četrti Malaguiera, ki jo je v sredini 70. let prejšnjega stoletja na Portugalskem zasnoval Álvaro Siza. Ti trije projekti niso le primeri arhitekture, ki kažejo, da je bila realizacija ideje arhitekture kot kreacije mogoča v preteklosti; kažejo tudi, da se je k tej ideji vredno vrniti in z njo nadaljevati danes.

Sharif Kahatt v svoji obravnavi eksperimentalnega stanovanjskega kompleksa PREVI, ki je bil zasnovan in zamišljen kot projekt gradnje kakovostne neprofitne stanovanjske arhitekture za prebivalce Lime, poudarja dva pomembna vidika. Prvič, projekt je bil zasnovan kot kritika množične stanovanjske gradnje za *anonimne* uporabnike in je takšnemu pristopu postavil nasproti gradnjo, ki je v samo snovanje stavb vključila bodoče prebivalce: to je bilo doseženo tako, da so arhitekti zasnovali le prvo fazo projekta, vse nadaljnje faze razširjanja in spreminjanja pa so bile prepuščene uporabnikom. Drugič, projekt je bil zastavljen kot arhitekturni in urbanistični eksperiment in v nekaterih segmentih celo kot poskus realizacije nekaterih utopičnih arhitekturnih in urbanističnih shem tistega časa. Kahatt se osredinja predvsem na segment projekta, ki ga je razvila skupina japonskih arhitektov, in pokaže, da jim je na eni strani uspelo razviti arhitekturne rešitve, ki jih je vredno nadaljevati tudi danes, na drugi strani pa ustvarili okolje, ki mu je uspelo nagovarjati človeka v njegovi zmožnosti kreativnega mišljenja. Dokaz tega je današnje stanje naselja, petdeset let po njegovi zgraditvi.

Nelson Mota obravnava arhitekturni projekt stanovanjske četrti Malagueira, ki je bil sestavni del širšega projekta gradnje stanovanj za najrevnejše prebivalce Portugalske. Projekt je začela nova demokratična vlada po zrušitvi diktatorskega režima leta 1974. Zasnovan in izpeljan je bil tako, da so bili predvideni uporabniki stanovanj aktivno vključeni v sam proces njegovega snovanja. Bistveno pri tem je, kot pokaže Mota, da arhitekti niso preprosto sledili preferencam uporabnikov, temveč so posegali v njihove predstave o tem, kaj je dobro bivališče, prav tako pa so uporabniki spreminjali predstave arhitektov o tem, kaj je dobra stanovanjska arhitektura na dani lokaciji. Mota poudarja, da to nikakor ni bil harmoničen, temveč prej konflikten proces soočanja različnih stališč, ki pa je bil prav zato tudi produktiven. Arhitekto je prisilil v invencijo novih rešitev stanovanjske arhitekture, do katerih brez posredovanja stanovalcev verjetno ne bi prišlo, stanovalce pa je prisilil v preoblikovanje svojih predstav o bivališču in o samih sebi. Šlo je za proces postopnega prisvajanja arhitekture s strani uporabnikov, ki ga Mota opiše tudi kot proces produkcije subjektivnosti oziroma proces subjektivacije.